

İSTANBUL'DAKİ AKTARLARDA ÇOK SATILAN BİTKİ VE BİTKİSEL ÜRÜNLERİN İNCELENMESİ

Investigation of Plants and Herbal Products That are Most Sold at Herbalists in Istanbul

Sevinç AKBAŞ¹

Magfiret ABDULVELİ BOZLAR²

¹Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul

²Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Uluslararası Tıp Fakültesi, İstanbul

Geliş Tarihi / Received: 06.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 14.02.2022

ÖZ

Son yıllarda tüm dünyada ve ülkemizde yaygınlaşan “doğaya dönüş” akımı, bitkisel ürünlerin kullanımlarının büyük bir popülerite kazanmasına yol açmıştır. Tıbbi bitkilerden yararlanarak hastalıkları tedavi etme ve önleme alışkanlığının giderek artması, bitkisel tıbbi ürün ticaretinde giderek yükselen ve değeri sürekli artan bir pazar oluşmasına yol açmıştır. Bu pazarın en önemli ayağını ise aktarlar oluşturmaktadır. Bu çalışmada, ülkemizin 15 milyondan fazla nüfusa sahip en büyük metropolü olan İstanbul’un aktarlarında en çok hangi ürünlerin satıldığı, destek takviye olarak halkın hangi ürünleri tercih ettiği ve Covid 19 salgınının bitkisel ürünlere talebi nasıl etkilediği araştırılmıştır. Ocak 2021-Mayıs 2021 tarihleri arasında İstanbul’un farklı ilçelerinde faaliyet gösteren 100 farklı aktara yüz yüze anket uygulaması yapılmış ve sonuçlar aktarların verdikleri yanıtlara göre analiz edilmiştir. Aktarlarda genel olarak en çok satılan bitki ve bitkisel ürünler; zencefil, tarçın, zerdeçal, kekik, ihlamur ve çörek otu’dur. Yaz mevsiminde zayıflamak ve formda kalmayı sağlamak için; yeşil çay, biberiye, kekik ve funda tercih edilmektedir. Bitkisel yağlar olarak daha çok çörek otu yağı, sarı kantaron yağı, susam yağı, badem yağı ve hindistan cevizi yağı satılırken, saç ve cilt bakımı için; gül suyu ve yağı, zeytinyağlı sabun, defne sabunu ve bittim sabunu ilgi görmektedir. Bitkisel ürünlere ve aktarlara olan ilgi özellikle Covid 19 salgını döneminde artmıştır.

Anahtar kelimeler: Aktar, Bitki, Bitkisel ürün, İstanbul.

ABSTRACT

The "return to nature" trend, which has become widespread all over the world and in our country in recent years, has led the use of herbal products to gain great popularity. The increasing habit of treating and preventing diseases by utilizing medicinal plants has led to the formation of a market in herbal medicinal product trade, which is constantly rising and increasing in value. Hence, the herbalists form the most important pillar of this market. In this study, it has been investigated that; which products are sold the most in the herbalists of Istanbul, the largest metropolis of our country with a population of more than 15 million, which products are preferred by the people as support supplements, and how the Covid 19 epidemic affected the demand for herbal products. A face-to-face survey was conducted with 100 different herbalists working in different districts of Istanbul between January 2021 and May 2021, and the results were analyzed according to the answers given by the herbalists. The most sold herbs and herbal products in herbalists are; ginger, cinnamon, turmeric, thyme, linden and black cumin. Green tea, rosemary, thyme and heather are preferred in order to lose weight and keep fit in the summer season. While; black seed oil, St. John's Wort oil, sesame oil, almond oil and coconut oil are sold more as herbal oils, for hair and skin care; rose water and oil, olive oil soap, laurel soap and bittim soap attract attention. The interest in herbal products and herbalists has increased especially during the Covid 19 epidemic period.

Keywords: Herb, Herbal product, Herbalist, Istanbul.

GİRİŞ

Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp (GETAT), Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından “Fiziksel ve ruhsal hastalıkların önlenmesinde, teşhis edilmesinde, tedavi edilmesinde, sağlığın korunmasında ve iyileştirilmesinde farklı kültürlerle özgü teoriler, inançlar ve deneyimlere dayanan bilgi, beceri ve uygulamaların toplamı” olarak tanımlanmaktadır. GETAT, halkın temel sağlık ihtiyaçlarını sağlamada önemli rol oynamaktadır (Ravishankar ve Shukla, 2007). Fitoterapi, bitkisel ürünler ve ilaçlarla yapılan bir geleneksel tedavi yöntemidir (Biçer ve Balçık, 2019) ve GETAT uygulamaları içerisinde dünya çapında en yaygın olarak kullanılan yöntemlerin başında gelmektedir (World Health Organization [WHO], 2001).

Bitkisel tedavinin tarihi insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Avrupa, Avustralya ve Kuzey Amerika halkının neredeyse yarısının alternatif-tamamlayıcı tıp metotlarından birini kullandıkları ve bu metotlar içinde en sık kullanılanın da bitkisel ürünler olduğu rapor edilmiştir (Gürün, 2014). Dünya nüfusunun yaklaşık %80'i tarafından kullanılan tıbbi bitkilerin talep görmesinin başlıca nedenleri, reçeteli ilaçlara kıyasla daha az yan etkilere sahip olmaları, uygun maliyetli ve kolay erişilebilir olmalarıdır (Eker vd., 2017). Ülkemizde, özellikle kırsal kesimde yaşayan halk tarafından toplanan bitkiler geçmişten beri süregelen gelenekler ışığında çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Ayrıca yurdumuz endemik tür oranı çeşitliliği açısından Orta Doğu'nun en zengin florasına sahiptir (Yücel ve Tülükoğlu, 2000) ve zengin bitki florası nedeniyle ülkemizin farklı kesimlerinde çok çeşitli tıbbi ve aromatik bitki yetişmektedir (Sarışen ve Çalışkan, 2005).

Türkiye’de yapılan bir çalışmada, araştırma kapsamına alınan sağlık personelinin %25’inin GETAT yöntemlerinden en az bir tanesini kullandıkları; bitkisel tedavi ve masajın ise ilk sıralarda yer aldığı ifade edilmiştir (Lafçı ve Kaşıkçı, 2014). Ancak, tıbbi bitkilerden yararlanarak hastalıkları tedavi etme ve önleme alışkanlığının giderek artması, bitkisel tıbbi ürün ticaretinde giderek yükselen ve değeri sürekli artan bir pazar oluşmasına yol açmıştır (Ersöz, 2010). Özellikle şehir merkezlerinde, bu pazarın en önemli ayağını, halkın bu bitkileri satın aldıkları aktarlar oluşturmaktadır (Adıgüzel ve Kızılaslan, 2016). Diğer taraftan, şifa verici olarak bilinen ve yaygın olarak kullanılan bitkilerin farklı yan etkilere sahip olmaları, ilaçlar ile kullanılmaları halinde toksik etkiler ortaya koyabilme ihtimalleri, uygun saklanma koşulları ve sürelerine uyulmadığı takdirde şifa yerine zararlı etkilere neden olabilme durumları, son yıllarda araştırmacıların dikkatini bu alana çekmektedir. Çalışmamızda, İstanbul’daki aktarlarda bulunan bitki ve bitkisel ürünlerin çeşitliliği, halkın özellikle rağbet ettiği bitkiler ve bitkisel ürünlerin belirlenmesi, satışı yapılan bitki ve ürünlerin yan etkilerin olup olmadığı,

aktarların ürünleri nerelerden temin ettiği, ürünlerin tazeliğini ne kadar koruyabildiği ve söz konusu bitkilerin uygun saklama koşullarına dikkat edilip edilmediği, ürünlerin kalite kontrolünün yapılıp yapılmadığı araştırılmıştır. Ayrıca, çok çeşitli medeniyetlere beşiklik yapmış olan İstanbul ilinde, Türkiye'nin dört bir yanından gelmiş insanlar yaşamaktadır ve bu özelliği ile İstanbul, tüm Türkiye'nin küçük bir örneği gibi düşünülebilir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar etik kurul onayı alındıktan sonra çalışmaya başlanmıştır (20/395). Bu çalışma, 05.01.2021 ve 15.05.2021 tarih aralığında İstanbul ili sınırları içerisinde bulunan aktarlardan gönüllü onam formu imzalatıldıktan sonra, anket yöntemiyle elde edilen verilerden meydana gelmiştir. Öncelikli olarak İstanbul Tarım Orman İl Müdürlüğü'nden İstanbul iline bağlı ilçelerde faaliyet gösterilen aktarların tespiti yapılmıştır. Yapılan değerlendirme neticesinde il genelinde faaliyet gösteren 1164 kayıtlı ve aktif işletme olduğunun tespiti yapılmıştır. Yapılan araştırmanın il genelinde yapılması maddi ve zaman olanakları açısından mümkün görünmemesinden dolayı istatistiksel olarak örneklem hacmi hesaplanarak, toplamda 100 aktarla görüşme yapılacak biçimde planlanmıştır.

Araştırmada ilçe nüfusları, ilçe işletme sayıları ve ilçedeki aktar sayıları dikkate alınarak araştırmanın amacına uygun bir şekilde temsil edeceği düşünülen, İstanbul ili Anadolu yakasında Kadıköy, Üsküdar, Ümraniye, Pendik, Kuzguncuk, Çengelköy, Sultanbeyli, Kartal ve Ataşehir, Avrupa yakasında ise Bakırköy, Büyükçekmece, Eminönü, Fatih, Bağcılar, Avcılar, Silivri ve Şirinevler ilçeleri olmak üzere 17 ilçe tercih edilmiştir. Örnek hacmi ilçelerde bulunan aktar sayılarına göre oransal olarak dağıtılmış ve anket uygulaması tesadüfen belirlenen aktarlara işletme ziyareti ile gerçekleştirilmiştir. Aktarlar çalışma hakkında bilgilendirilerek onam formu ve anket formu yüz yüze görüşme yöntemiyle doldurulmuştur. Görüşme sırasında, aktarın konuşmasını kesmemeye, soruların sorulması ve cevap alınması sırasında çok aceleci davranmamaya ancak diğer taraftan aktarın işine engel olmamaya dikkat edilmiştir. Verilen cevaplar ertelenmeden yazılmış ve hangi tarihte hangi ilçede hangi aktara gidildiği not edilmiştir. Ayrıca; araştırmada, aktarların kendilerini ilgilendiren mevzuatta yer alan hükümler hakkındaki düşüncelerine yer verilmemiş ve ankete katılan aktarların yaş, eğitim durumu, cinsiyet, memleket vb. özelliklerine değinilmemiş ve işletmelerin kurulma tarihi, mevcut yerde olma süreleri vb. bilgiler sorgulanmamıştır. Son olarak toplanan veriler istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Çalışmaya dahil olma kriterleri: Anketörün çalışmayı hedeflediği yerde aktar olarak hizmet vermek ve çalışmaya katılmaya

gönüllü olmak olarak belirlenirken, çalışmaya dahil edilmeme kriterleri ise; aktar dışında, tıbbi ve aromatik bitki satışı yapan eczane vb. işletmelerden olmak ve çalışmaya katılmayı kabul etmemek olarak belirlenmiştir. Çalışmadan çıkarılma kriteri, aktarın görüşme sırasında çalışmadan ayrılmak istemesi olmuştur.

İstatistiksel Analiz

Anket formunda yer alan sorulara verilen cevaplara yönelik kişi sayısı ve yüzdelik dilimlerin ortaya konmasında Frekans Dağılımları kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin test sonuçları için Ki-Kare testi kullanılmıştır. Üzerinde durulan niteliklerden kategorik değişkenler için tanımlayıcı istatistikler; yüzde ve sayı şeklinde belirlenmiştir. Bu değişkenler arasındaki bağlantıların belirlenmesinde Ki-kare testi kullanılmış, gerekli görülmesi halinde oran karşılaştırması yapılmıştır. Hesaplama yapılırken, istatistiki anlamlılık seviyesi %5 olarak alınarak, hesaplamalar için SPSS (ver:25) istatistik paket programından faydalanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1’de aktarlara yöneltilen sorulara verdikleri cevaplara yönelik elde edilen bulgular Tablo 1’de yer almaktadır. “Kaç çeşit bitki ve bitkisel ürün bulunduruyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplarda, aktarların %48’i 200-500 çeşit bitki ve bitkisel ürün bulundurduklarını, %36’sı 501-1000 arası, %14’ü 1001-1500 arası ve son olarak %2’si 1501 ve üstünde bitki ve bitkisel ürün bulundurduğunu ifade etmiştir. “Bitkisel ürünleri nerelerden temin ediyorsunuz?” sorusunda aktarların %98’i bitkisel ürünleri İstanbul’daki toptancılardan temin ettiğini ifade etmiştir. “Bitkiler dışında en çok sattığınız (bitkisel) ürünler nelerdir?” sorusuna verilen cevaplara göre, aktarların %45’i yağ, %10’u kozmetik ürünler ve %45’i baharatları daha çok sattığını ifade etmiştir.

Tablo1. Bitki ve Bitkisel Ürün Sayısı ve Onların Temin Edildiği Yerler ve En Çok Satılan Ürünler

	Kişi Sayısı	Yüzde	
Bulundurulan Bitki ve Bitkisel Ürün Sayısı	200-500	48	48.0
	501-1000	36	36.0
	1001-1500	14	14.0
	1501 ve üstü	2	2.0
	Toplam	100	100.0
Bitkisel Ürünlerin Temin Edildiği Yerler	İstanbul'daki toptancılardan	98	98.0
	Anadolu'nun değişik köylerinden	2	2.0
	Toplam	100	100.0
Bitkiler Dışında En Çok Satılan Ürünler	Yağlar	45	45.0
	Kozmetik ürünler	10	10.0
	Baharatlar	45	45.0
	Toplam	100	100.0

Katılımcılara yöneltilen “Sattığınız bitkiler ve/veya bitkisel ürünler ne kadar süre tazeliğini koruyor?” sorusunda aktarların %6’sı sattıkları bitki/bitkisel ürünlerin tazeliğini koruma süresinin 3-6 ay arası, %38’i 6 ay -1 yıl arası, %55’i 1-2 yıl arası ve %1’i sürekli olarak tazeliğini koruduğunu ifade etmiştir. Aktarların %48’i ürünlerini oda sıcaklığında, %51’i serin ve kuru yerlerde, %1’i ise soğuk hava depolarında sakladığını ifade etmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Bitkiler ve Bitkisel Ürünlerin Tazeliğini Koruma Süresi, Saklama Koşulları

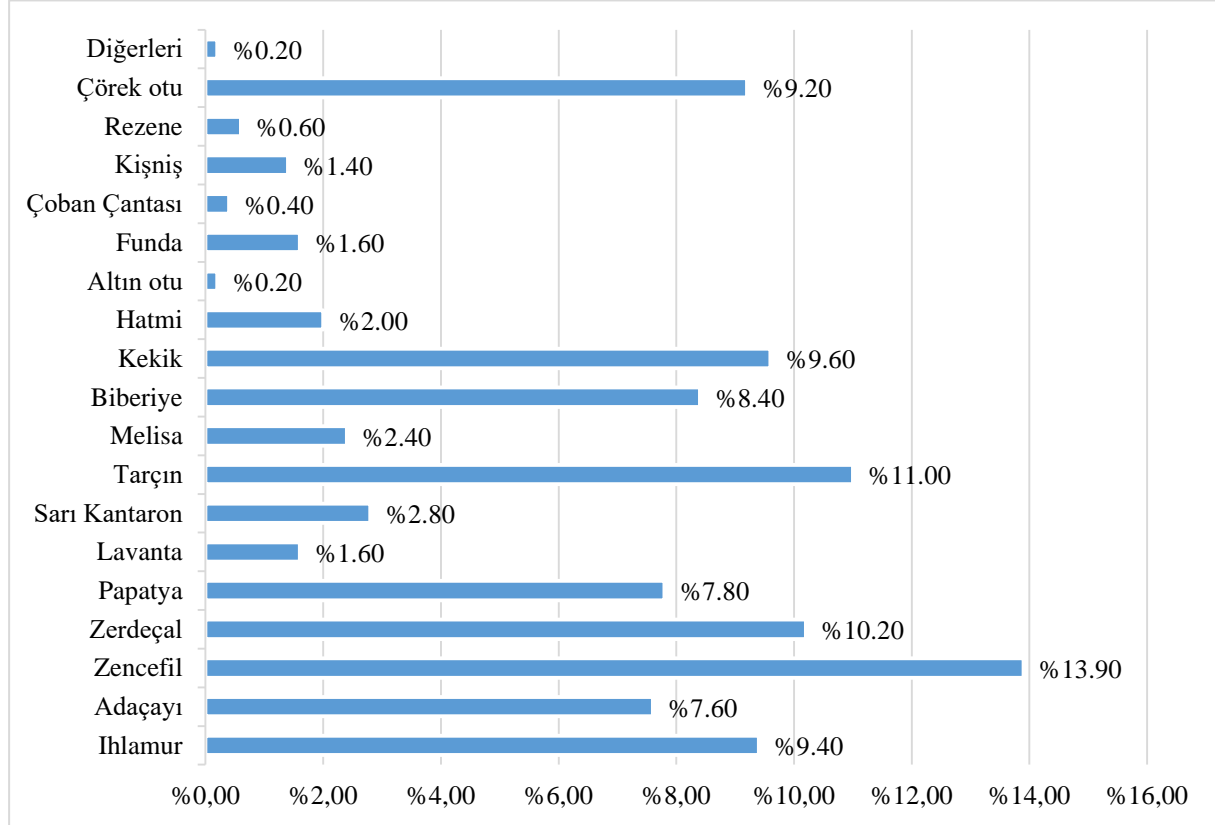
	Kişi Sayısı	Yüzde	
Satılan Bitki/Bitkisel Ürünlerin Tazeliğini Koruma Süresi	3-6 ay	6	6.0
	6 ay-1 yıl	38	38.0
	1-2 yıl	55	55.0
	Sürekli	1	1.0
	Toplam	100	100.0
Ürünlerin Saklanma Koşulları	Oda sıcaklığında	48	48.0
	Serin ve kuru yerlerde	51	51.0
	Soğuk hava depolarında	1	1.0
	Toplam	100	100.0

Tablo 3’te katılımcılara yöneltilen “İlaçlarda olduğu gibi bitkilerin de yan etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusunda aktarların %18’i ilaçlarda olduğu gibi bitkilerin de yan etkisinin olduğunu, %82’si ise yan etkisinin bulunmadığını ifade etmiştir. “Sattığımız ürünlerinizin yan etkileri konusunda tüketicilerden herhangi bir geri bildirim aldınız mı?” sorusuna verilen cevaplara göre, aktarların %2’si sattıkları ürünlerin yan etkileri ile ilgili tüketicilerden geri bildirim aldığını, %98’i ise geri bildirim almadığını ifade etmiştir. “Yetkili kurum veya kuruluşlardan denetimler hangi sıklıkla yapılmaktadır?” sorusuna verilen cevaplarda aktarların %7’si yetkili kurum veya kuruluşların denetimleri her ay düzenli olarak yaptığını ifade etmişken %19’u 3 ayda bir yapıldığını, %41’i 6 ayda bir yapıldığını ve son olarak %33’ü yılda bir yapıldığını ifade etmiştir.

Tablo 3. Bitkilerin Yan Etkisinin Olma, Yan Etkisiyle İlgili Tüketicilerin Geri bildirim Yapma Durumları ve Yetkili Kurum/Kuruluşların Denetim Yapma Sıklığı

	Kişi Sayısı	Yüzde	
Bitkilerin Yan Etkisinin Olma Durumu	Evet	18	18.0
	Hayır	82	82.0
	Toplam	100	100.0
Satılan Ürünlerin Yan Etkisiyle İlgili Tüketicilerin Geri bildirim Yapma Durumu	Evet	2	2.0
	Hayır	98	98.0
	Toplam	100	100.0
Yetkili Kurum/Kuruluşların Denetim Yapma Sıklığı	Her ay düzenli olarak	7	7.0
	3 ayda bir	19	19.0
	6 ayda bir	41	41.0
	Yılda bir	33	33.0
	Toplam	100	100.0

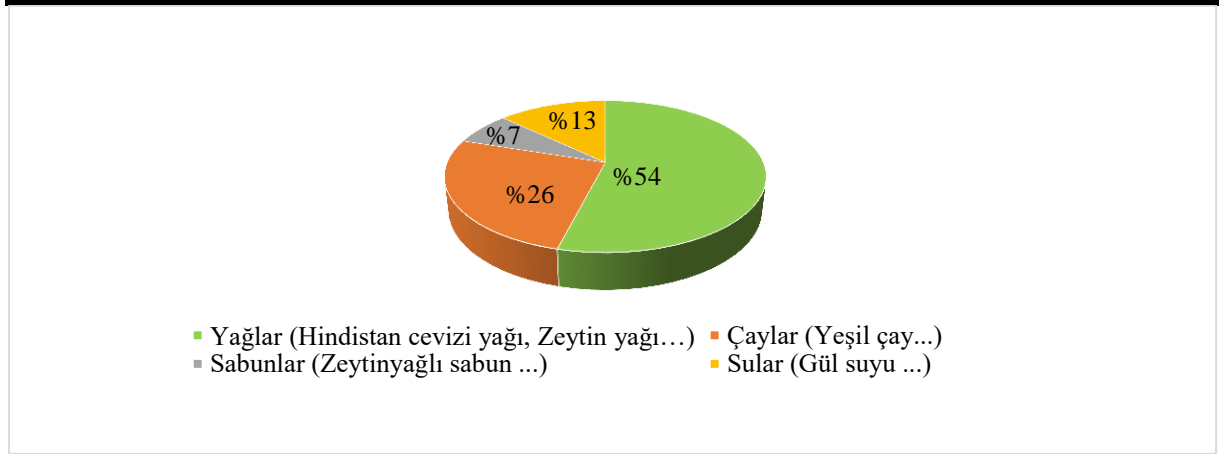
Grafik 1’de katılımcılara yöneltilen “Tüketiciler tarafından en çok tercih edilen bitkileri işaretleyiniz” ifadesine verilen cevaplar yer almaktadır. Buna göre, tüketicilerin en çok tercih ettiği bitkinin zencefil olduğu, bunu sırasıyla tarçın, zerdeçal, kekik, ihlamurun takip ettiği ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin en az tercih ettiği bitkinin ise altın otu olduğu ve bunu sırasıyla çobançantası ve rezenenin takip ettiği ortaya çıkmıştır (Grafik 1).

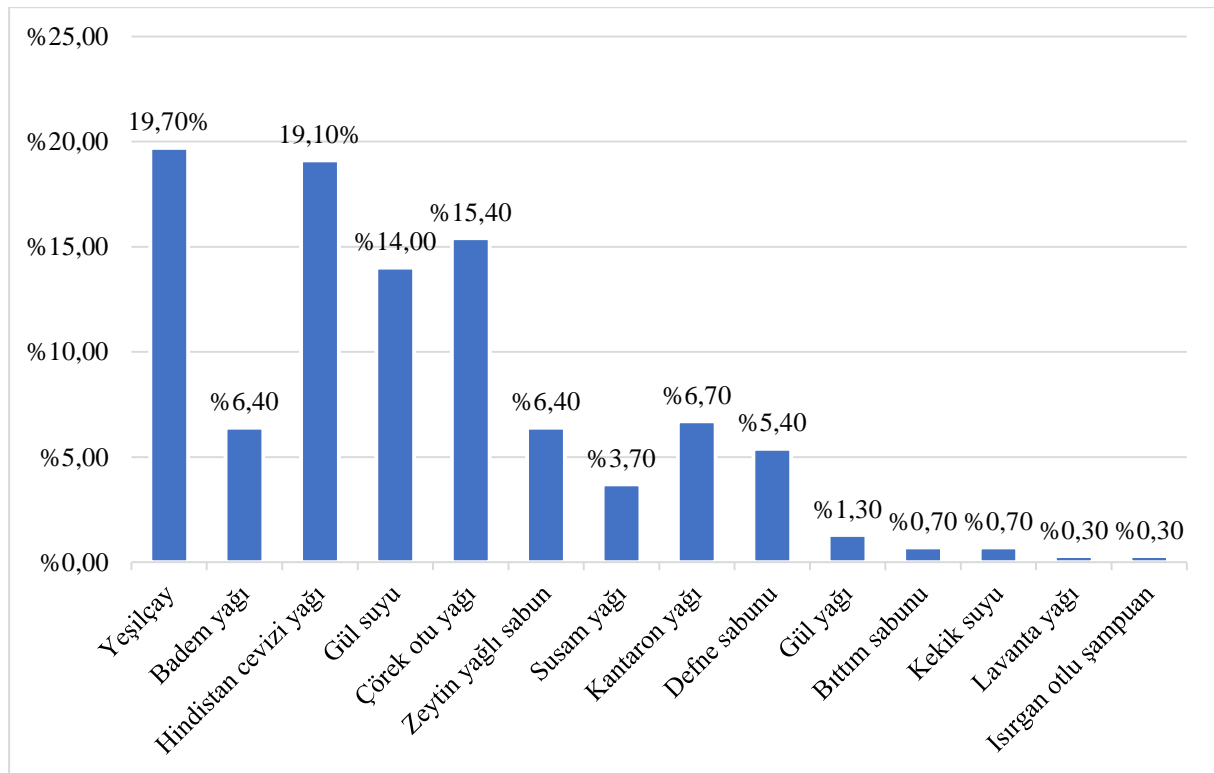
Grafik 1. Tüketicilerin En Çok Tercih Ettiği Bitkiler

Grafik 2’de katılımcılara yöneltilen “Tüketiciler tarafından en çok tercih edilen bitkisel ürünleri işaretleyiniz” ifadesine verilen cevaplar yer almaktadır. Buna göre, aktarların %54’ünün yağları, %26’sının çayları, %7’sinin sabunları ve %13’ünün ise suları tercih ettiği tespit edilmiştir (Grafik 2).

Katılımcılara yöneltilen “En çok tercih edilen bitkisel ürünleri sıralayınız” ifadesine verilen cevaplarda aktarların en çok tercih ettiği bitkisel ürünlerin sırasıyla yeşil çay, hindistan cevizi yağı, gül suyu ve çörek otu yağı olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın en az tercih ettiği bitkisel ürünlerin sırasıyla lavanta yağı, ısırgan otlı şampuan, bittim sabunu ve kekik suyu olduğu tespit edilmiştir (Grafik 3).

Grafik 2. Tüketiciler Tarafından En Çok Tercih Edilen Bitkisel Ürün Grupları

Grafik 3. En Çok Tercih Edilen Bitkisel Ürünler

Katılımcılara yöneltilen “Aktar sayısının artması, müşteri sayısını azalttı” görüşüne katılma durumuna yönelik elde edilen sonuçlarda, aktarların %37’si aktar sayısının artmasının müşteri sayısını azalttığını, %63’ü ise müşteri sayısını azaltmadığını düşünmektedir. “Pandemi, bitkiler ve bitkisel ürünlere olan ilgiyi arttırmıştır” görüşüne katılma durumuna yönelik elde edilen sonuçlarda ise, aktarların %49’u pandeminin bitkiler ve bitkisel ürünlere olan ilgiyi arttırdığını, %51’i ise ilgiyi arttırmadığını düşünmektedir. “Müşteriler aktarlara güveniyor” görüşüne aktarların %84’ü müşterilerin aktarlara güvendiğini, %16’sı ise güvenmediğini düşünmektedir. Katılımcılara yöneltilen “Eczaneler satışlarımızı olumsuz

etkiliyor” sorusuna verdiği cevaplarına göre, aktarların %22’si eczanelerin satışları olumsuz etkilediğini, %78’i ise olumsuz etkilemediğini düşünmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Aktar Sayısının Müşteri Sayısını Azaltma, Pandeminin Bitkiler/Bitkisel Ürünlere Olan İlgiyi Arttırma, Müşterilerin Aktarlara Güvenme ve Eczanelerin Aktarların Satışları Etkileme Durumları

		Kişi Sayısı	Yüzde
Aktar Sayısının Müşteri Sayısını Azaltma Durumu	Aktar sayısının artmasının müşteri sayısını arttırdığını düşünüyorum	37	37.0
	Aktar sayısının artmasının müşteri sayısını arttırdığını düşünmüyorum	63	63.0
	Toplam	100	100.0
Pandeminin Bitkiler/Bitkisel Ürünlere Olan İlgiyi Arttırma Durumu	Pandemi bitkiler ve bitkisel ürünlere olan ilgiyi arttırmıştır	49	49.0
	Pandemi bitkiler ve bitkisel ürünlere olan ilgiyi arttırmamıştır	51	51.0
	Toplam	100	100.0
Müşterilerin Aktarlara Güvenme Durumu	Müşterilerin aktarlara güvendiğini düşünüyorum	84	84.0
	Müşterilerin aktarlara güvendiğini düşünmüyorum	16	16.0
	Toplam	100	100.0
Eczanelerin Aktarların Satışları Etkileme Durumu	Eczanelerin, satışları olumsuz etkilediğini düşünüyorum	22	22.0
	Eczanelerin, satışları olumsuz etkilediğini düşünmüyorum	78	78.0
	Toplam	100	100.0

Çalışma, İstanbul ili Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na kayıtlı olan ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 100 aktara yüz yüze anket uygulamasıyla gerçekleştirilmiştir. Aktarların sorulara verdikleri cevaplar doğrultusunda istatistiki sonuçlar elde edilmiştir. Şifa verici olarak bilinen ve yaygın olarak kullanılan bitkilerin farklı yan etkilere sahip olmaları, ilaçlar ile kullanılmalarda halinde toksik etkiler ortaya koyabilme ihtimalleri, uygun saklanma koşul ve sürelerine uyulmadığı takdirde şifa yerine zararlı etkilere neden olabilme durumları, son yıllarda araştırmacıların dikkatini bu alana çekmektedir.

Çalışmamızda, aktarlara yöneltilen “kaç çeşit bitki ve bitkisel ürün buldunuz?” sorusuna aktarların %48’i 200-500 çeşit bitki ve bitkisel ürün bulduklarını, %36’sı 501-1000 arası, %14’ü 1001-1500 arası ve son olarak %2’si 1501 ve üstünde bitki ve bitkisel ürün bulduğunu ifade etmiştir. İstanbul’da yapılan benzer bir çalışmada bitkisel, hayvansal ve mineral kökenli ortalama 148 çeşit ürünün satışa sunulduğu bildirilmiştir (WHO, 2001). Başka bir çalışmada ise, ortalama 507 adet ürün çeşidinin satışa sunulduğu ve 284 çeşidinin ise tıbbi bitki olduğu belirlenmiştir (Bayramoğlu ve Toksoy, 2008).

“Bitkisel ürünleri nerelerden temin ediyorsunuz?” sorusuna aktarların %98’i bitkisel ürünleri İstanbul’daki toptancılardan %2’si Anadolu’nun değişik köylerinden temin ettiğini ifade etmiştir. Yapılan benzer bir çalışmada (Adıgüzel ve Kızılaslan, 2016), aktarların %92’

sinin ürünleri toptancılardan aldığı, %28'inin üreticilerden temin ettiği ifade edilmiştir. Ürünlerin çoğu yurt içi kaynaklı olup toptancılar aracılığı ile aktarlara gelmektedir. Genel olarak Eminönü, Mısır Çarşısı, Maltepe'deki toptancılardan almaktadırlar. İstanbul'da büyük toptancılar buralarda bulunmaktadır. Ürünleri yurt içindeki bazı illerden ve köylülerden bireysel olarak irtibata geçerek temin edenler de bulunmaktadır. Ailesinin Anadolu'da ekimini yaparak bu işle ilgilendiğini, İstanbul'a getirerek sattığını söyleyen olmamıştır. İthal olanların çok az olduğunu; Tarçın Malezya, Endonezya ve Hindistan; yeşil çay Uzak doğu ve Çin; çörek otu Suriye; kozmetik ürünlerin ise Kore ve Japonya'dan geldiğini söylemektedirler. Bu şekilde uzun zincirler ile aktarlara gelen ürünlerin müşteriler tarafından dikkat edilerek alınması gerekmektedir. Eskiye göre teknolojinin gelişimi ile birlikte ulaşımın çok daha hızlı olması biraz daha güvenilir olmasını sağlasa da kontrollerin bu ürünler üzerinde daha sıkı yapılması önemlidir. Diğer taraftan, DSÖ 2004 yılında yayınladığı raporda Çin, Hindistan ve Pakistan'dan diğer ülkelere ihraç edilen bitkisel ürünlerin güvenilirlik açısından kontrol edilmesini önermektedir (Gürün, 2001).

TARTIŞMA

“Bitkiler dışında en çok sattığınız (bitkisel) ürün grupları nelerdir?” sorusuna aktarların %45'i yağlar, %10'u kozmetik ürünler ve %45'i baharatları daha çok sattığını ifade etmiştir. Yapılan benzer bir çalışmada en çok satılan bitkisel ürünlerin %40'ı baharat, bitkisel ürünlerin %20 ve kuvvet macununun %10 talep gördüğünü ifade etmiştir (Altan, 2007). Halkın baharat temininde her zaman aktarları tercih ettiği görülmektedir. Başka bir çalışmada ise baharatlar ve enerji %36.50, kozmetik için ise %13.60 daha çok satıldığı belirtilmiştir (Çelik, 2014).

“Sattığınız bitkiler ve/veya bitkisel ürünler ne kadar süre tazeliğini koruyor?” sorusuna aktarların %6'sı 3-6 ay arası, %38'i 6 ay-1 yıl arası, %55'i 1-2 yıl arası ve %1'i sürekli olarak tazeliğini koruduğunu ifade etmiştir. Bu soruyla bağlantılı olarak “Ürünlerinizi nerede ve nasıl saklıyorsunuz?” sorusuna aktarların %48'i ürünlerini oda sıcaklığında, %51'i serin ve kuru yerlerde, %1'i ise soğuk hava depolarında sakladığını ifade etmiştir. İşletmedeki ürünlerin tazeliğini uzun süre koruyabilmesi bulunduğu ortamın şartlarına bağlı olup gıda güvenliği açısından önemlidir. Plastik kaplarda ağzı açık veya kapalı olarak ambalaj ve etiketi bulunmayan ürünlerin ömürleri uzun süreli olamayacağı gibi bu şekilde müşteriye sunulması sağlık açısından risk oluşturmaktadır. Sıcaklık ve neme bağlı olarak tahıl, baharat, bitkisel çay gibi ürünlerde aflatoksin oluşumu da görülmektedir (Romagnoli, Menna, Gruppioni ve Bergamini, 2007).

“İlaçlarda olduğu gibi bitkilerin de yan etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna aktarların %18’i ilaçlarda olduğu gibi bitkilerin de yan etkisinin olduğunu, %82’si ise yan etkisinin bulunmadığını ifade etmiştir. “Sattığınız ürünlerinizin yan etkileri konusunda tüketicilerden herhangi bir geri bildirim aldınız mı?” sorusuna aktarların %2’si sattıkları ürünlerin yan etkileri ile ilgili tüketicilerden geri bildirim aldığını, %98’i ise geri bildirim almadığını ifade etmiştir. Aktarların bitki ve bitkisel ürünler hakkında yan etkilerinin bulunduğu ile ilgili yeterli bilgi birikimine sahip olmaları ve bu konuda eğitim almış olmaları önemlidir. Yapılan bir çalışmada aktarların %52.40’ının bitkiler ile ilgili bilgileri kitaplardan, %30.90’nun satıcı firmalardan ve %2,40’nun aileden gelen bilgiler ile öğrendikleri belirtilmiştir (Bayramoğlu ve Toksoy, 2008). Diğer bir çalışmada ise kişilerin yarısının mesleği kendi kendine ve diğer yarısının ise ustasından öğrendiği tespit edilmiştir (Altan, 2007).

“Yetkili kurum veya kuruluşlardan denetimler hangi sıklıkla yapılmaktadır?” sorusuna aktarların %7’si yetkili kurum veya kuruluşların denetimleri her ay düzenli olarak yaptığını ifade ederken %19’u 3 ayda bir yapıldığını, %41’i 6 ayda bir yapıldığını ve son olarak %33’ü yılda bir yapıldığını ifade etmiştir. Benzer bir çalışmada, %18.67’si 15 günde bir, %14.67’si yılda bir, %5.33’ü 6 ayda bir denetlendiklerini ifade etmişlerdir (Adıgüzel ve Kızılaslan, 2016). Bu durumun da işletmelerin kurum ve kuruluşlar tarafından düzenli bir şekilde kontrol edilmediğini göstermektedir.

“Tüketiciler tarafından en çok tercih edilen bitkisel ürünleri işaretleyiniz” ifadesine aktarların %54’ünün yağları, %26’sının çayı, %7’sinin sabunları ve %13’ünün ise suları tercih ettiği tespit edilmiştir. Bu soruyla bağlantılı “En çok tercih edilen bitkisel ürünleri sıralayınız” ifadesine aktarların en çok tercih edilen bitkisel ürünlerin sırasıyla yeşil çay, hindistan cevizi yağı, gül suyu ve çörek otu yağı olduğu tespit edilmiştir. En az tercih edilen bitkisel ürünlerin ise sırasıyla lavanta yağı, ısırgan otlu şampuan, bittim sabunu ve kekik suyu olduğu belirtilmiştir. “Tüketiciler tarafından en çok tercih edilen bitkileri işaretleyiniz” ifadesine tüketicilerin en çok tercih ettiği bitkinin zencefil olduğu, bunu sırasıyla tarçın, zerdeçal, kekik, ihlamurun takip ettiği ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin en az tercih ettiği bitkinin ise altın otu olduğu ve bunu sırasıyla çobançantası ve rezenenin takip ettiği ortaya çıkmıştır. Bir diğer çalışmada aktarlarda en çok satılan ürünlerin sırasıyla nane, kuşburnu, ihlamur, sinameki olduğu ifade edilmiştir (Bayramoğlu ve Toksoy, 2008). Başka bir çalışmada ise keten, kekik, çörek otu, papatya ve ısırgan olduğu belirtilmiştir (Tulukcu ve Sağdıç, 2011). Bu sonuçlar göstermektedir ki halk tarafından tercih edilen ürünler dönemin şartlarına göre farklılık göstermektedir. İçinde bulunduğumuz pandemi şartlarında ağırlıklı

olarak zencefil tercih edilmiştir. Başka bir çalışmada ise satışa sunulan ürünlerin çoğunun çay ve gıda olduğu belirtilmiştir (Zeren, Arslan ve Özgen, 2014). Aydın ilimizde aktarlar arasında yapılmış olan bir anket çalışmasında, alıcıların denedikleri tıp dışı tedavi yöntemleri arasında bitkisel ürünlerin ilk sırayı aldığı, en çok satın alınan bitkisel ürünlerin zencefil ve zerdeçal olduğu tespit edilmiştir (Çelik, Şentürk ve Aslantürk, 2019). Hep aynı ürünlere rağbet edilmesi ürünlerdeki çeşitliliğin azalmasına ve işletme sahibinin elinde çok fazla satılmayan ürünlerin kalmasına neden olmuştur. Sektörün çok büyümesine bağlı olarak denetim ve kontrolün olmaması da bu sıkıntılardan biridir.

2015 yılında İstanbul'daki aktarlarla ilgili yapılan bir araştırmada il genelinde 751 aktar bulunurken 2020 yılında aktif olan kayıtlı işletme sayısı 1183' tür (Adıgüzel ve Kızılaslan, 2016). Yaşı ilerlemiş olan aktarların bu konu ile ilgili görüşüne göre çırak olarak başlayanların ayrılarak işletme açması sayının yükselmesine, aktar sayısının artmasına bağlı olarak müşterinin istediği ürüne rahat bir şekilde ulaşmasına aktarlara gelen eski müşterilerin azalmasına neden olmuştur. Ayrıca mevsimlere bağlı olarak müşteri sayısının değişmesi, kışın müşteri sayısı artarken yazın azalması ekonomik anlamda sıkıntıya neden olmaktadır.

“Eczaneler satışlarımızı olumsuz etkiliyor” görüşü konusunda aktarların %22'si eczanelerin satışları olumsuz etkilediğini, %78'i ise olumsuz etkilemediğini düşünmektedir. Eczanelerde ilaç dışında bitkisel ürünlerin de satılması ve halk tarafından daha güvenilir bulunması halkın kısmen de olsa eczaneleri tercih ettiğini göstermiştir. “Müşteriler aktarlara güveniyor” görüşüne aktarların %84'ü müşterilerin aktarlara güvendiğini, %16'sı ise güvenmediğini düşünmektedir. Müşterilerin aktarlardaki ürünlere güvenlerinin azaldığı tespit edilmiştir. Teknoloji çağının hızlı bir şekilde ilerleme göstermesi, istediğimiz bilgilere hemen ulaşabiliyor olmamızı sağlamıştır. Bir ürünle ilgili bütün bilgiler internet ortamında bulunduğundan dolayı müşteriler o bilgilere daha kısa yoldan daha hızlı ulaşmakta ve güvenilir bulmaktadırlar. Çünkü almak istenilen ürünle ilgili bilgileri doktorların ya da akademik seviyesi yüksek kişilerin vermesi aktarların daha az güvenilir olmasını sağlıyor. Aynı zamanda daha önce belirtilen hususlardan (saklama koşulları, denetimlerin az olması, aktarların meslek eğitimi almamış olması) dolayı hem aktarlara hem de ürünlerdeki güvenilirliği azaltmıştır. “Aktar sayısının artması, müşteri sayısını azalttı” görüşüne aktarların %37'si aktar sayısının artmasının müşteri sayısını azalttığını, %63'ü ise müşteri sayısını azaltmadığını düşünmektedir. Başka bir çalışmada aktarların %52.00'si en yüksek oranla yaptıkları işten memnun olduklarını ifade ederken, %24.00'ü çok memnun olduğunu, %5.33'ü memnun olmadığını ve %1.33'ü hiç memnun olmadığını söylemiştir. Aktarların %17.34'ü ise bu konuda belirsiz görüş beyan etmiştir (Adıgüzel ve Kızılaslan, 2016).

“Pandemi, bitkiler ve bitkisel ürünlere olan ilgiyi arttırmıştır” görüşüne aktarların %49’u pandeminin bitkiler ve bitkisel ürünlere olan ilgiyi arttırdığını, %51’i ise ilgiyi arttırmadığını ifade etmiştir. Bu özel dönemin halkta koruyucu hekimlik olarak bitki ve bitkisel ürünlere yönlendirdiği görülmektedir. Pandemi döneminde müşteri sayısının artmasıyla, Covid 19 küresel salgını dünyadaki bütün devletler, ülkemizi ve bütün şehirleri ile İstanbul’u da etkilemiştir. İnsanoğlu ilk defa karşılaştığı bu salgınla mücadelesini bitki ve ürünlerine yönelerek kazanmaya çalışmıştır. Hem hasta olmadan önce hem de hasta olduktan sonra destek takviye adına doğal olana yönelmeleri aktar ürünlerine olan ilginin artmasına sebep olmuştur.

SONUÇ

Araştırma sonucunda; aktarlar genel olarak satışlardan memnun olduklarını, her geçen gün işletme sayısının artmasının müşteri sayısını azaltmadığını, eczanelerde de bu ürünlerin satılmasının kendi satışlarını olumsuz etkilemediğini belirtmişlerdir. Bütün dükkân ve işletmelerin kapandığı bu özel dönemde, aktarların genel olarak işlerinden memnuniyet duyması halkın bitki ve bitkisel ürünlere olan ilgisinin arttığını göstermektedir. İstanbul’da tüketiciler tarafından en çok tercih edilen bitkiler zencefil, tarçın, zerdeçal, kekik, ihlamur olup, tüketicilerin en az tercih ettiği bitkiler ise; altın otu, çobançantası ve rezene olmuştur. Tıbbi bitkiler için “tamamen bitkiseldir ve zararsızdır” tanımlaması doğru değildir. Önemli olan, doğru bitkinin, doğru kısmı ve miktarıdır. Aktarın bitki ve ürünleriyle ilgili içerik ve yan etkilerinin hepsini biliyor olması mümkün değildir. Sık satılan ürünlerin özelliklerini bilmeleri ve müşteriyi bu konuda uyardıkları önemlidir. Aktarlarda satışı yapılan bitki ve bitkisel ürünlerin içerikleri ve tıbbi etkileri ile ilgili yeterli araştırmaların olmaması sağlık açısından risk oluşturmaktadır. Hastalıkların tedavisinde kontrolsüz bir şekilde kullanılan bitkilerin kalite ve standartlarının korunması için devletin ilgili birimlerince sık sık kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu gerekçelerden dolayı aktarlık mesleği tanımının güncellenmesi yapılmalı kimlerin bu mesleği nasıl yapacağı ile ilgili düzenlemelere gidilerek belli üniversite bölümlerini bitirmiş olma şartı getirilmelidir. Ticari beklentiler ile isteyen herkesin aktar olamayacağı yasalarla uygulamaya konulmalıdır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul onayı Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulundan alınmıştır (etik kurul no: 20/395)

Not: Bu yayın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, F. ve Kızılaslan, N. (2016). İstanbul ilinde tıbbi, aromatik ve baharat bitkileri satışı yapan aktarların yapısal özellikleri ve mevzuat hakkındaki görüşleri. *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 31(1), 40-59.
- Altan, S. (2007). Manisa merkez ilçede çalışan aktarların bireysel ve mesleki özellikleri üzerine bir pilot çalışma. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 15, 30-38.
- Bayramoğlu, M. ve Toksoy, D. (2008). Aktarlar ve tıbbi bitki ticareti üzerine bir araştırma (Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği). *Orman Mühendisliği Dergisi*, 45, 34-39.
- Bıçer, İ. ve Balçık, P. (2019). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp: Türkiye ve seçilen ülkelerinin incelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1), 245-257.
- Çelik, Y. (2014). Konya İlinde tıbbi ve aromatik bitki satışı yapan aktarların sosyo-ekonomik yapıları üzerine bir araştırma. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 1(3).
- Çelik, T., Şentürk, M. ve Aslantürk, Ö. (2019). Aydın İl merkezinde faaliyet gösteren aktarların kişisel ve mesleki özelliklerinin belirlenmesi. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 9(2), 126-135.
- Eker, H., Eriş, C., Kartal, M., Abuduli, M., Atmaca, S., Topcu, G. ve Şahinöz, S. (2017). The consumption preferences on the use of herbal products in Turkey and opinions on pharmacists. *International Journal of Scientific Engineering and Research*, 5, 46-52.
- Ersöz, T. B. (2010). *Bitkisel ürünler ve güvenilirliği*. Bitkilerle Tedavi Sempozyumu, 5-6 Haziran 2010 İstanbul Bildiriler içinde (s. 117-121).
- Gürün, M. (2001). Bitkisel ürünlerin kullanımında arka plan. *Türk Farmakoloji Derneği Klinik Farmakoloji Çalışma Grubu*, 1-5.
- Gürün, M. (2014). Bitkisel ürünlerin ve gıda desteklerinin kullanımında arka plan; Hekimler ne bilmeli. *Türkiye Klinikleri J Fam Med-Special Topics*, 5(4), 6-12.
- Lafçı, D. ve Kaşıkçı, M. (2014). Yataklı sağlık kuruluşunda görev yapan sağlık personelinin tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerini bilme ve kullanma durumları. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(4), 1114-1131.
- Ravishankar, B. ve Shukla, V. (2007). Indian systems of medicine: A brief profile. *African Journal of Traditional, Complementary and Alternative Medicines*, 4(3), 319-337.
- Romagnoli, B., Menna, V., Gruppioni, N. ve Bergamini, C. (2007). Aflatoxins in spices, aromatic herbs, herb-teas and medicinal plants marketed in Italy. *Food control*, 18(6), 697-701.
- Sarışen, Ö. ve Çalışkan, D. (2005). Fitoterapi: Bitkilerle tedaviye dikkat. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 14(8), 182-187.
- Tulukcu, E. ve Sağdıç, O. (2011). Konya'da aktarlarda satılan tıbbi bitkiler ve kullanılan kısımları. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 27(4), 304-308.
- World Health Organization (WHO 2001). World Health Organization traditional medicine strategy 2002–2005. Geneva.
- Yücel, E. ve Tülükoğlu, A. (2000). Gediz (Kütahya) çevresinde halk ilacı olarak kullanılan bitkiler. *Ekoloji*, 9(36), 12-14.
- Zeren, F., Arslan, N. ve Özgen, Y. (2014). *Çorum aktarlarında satılan tıbbi bitkiler*. II. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu, 23-25 Eylül 2014, Yalova Bildiriler içinde (s. 23-25).